

loquendo, propter actus indifferentes in quibus non videtur supponi honestas, quanquam si sumantur ut ordinati ad finem propter quem lex eos præcipit, honesti sint, quam honestatem haberent sic facti, etiamsi sine lege fierent, non tamen haberent necessitatem. Atque ita in universum præceptum affirmativum humanum facit potius necessitatem quam honestatem. At vero præceptum negativum pure humanum ex se non supponit malitiam in actu quem prohibet, sed facit: sic enim dicuntur mala esse mala quia prohibita; et ratio est, quia malitia consistit in carentia rectitudinis debitæ: ante præceptum autem hujusmodi nullum erat debitum, et ideo carentia actus erat negatio, non privatio moralis, ac proinde nec malitia erat: posita autem lege insurgit debitum, et carentia transit in rationem privationis, atque ita surgit malitia ex vi legis positivæ. Ad ejus autem speciem intelligendam consideranda est materia legis, vel motivum virtutis, sub quo talis actus prohibetur per legem: nam tunc pertinet malitia ad vitium contrarium illi virtuti: ut, verbi gratia, effusio sanguinis in Ecclesia, quatenus per legem ecclesiasticam prohibetur, non pertinet ad injustitiam, sed ad sacrilegium, quia illa prohibitio fit intuitu reverentiæ debitæ loco sacro, quod ad religionem spectat. Et idem est in omnibus peccatis commissionis, quæ repugnant formaliter præceptis negativis seu prohibentibus: nam in aliis malitiis omissionis quæ repugnant directe præcepto affirmativo, ex honestate actus contrarie oppositi insurgit propria determinatio seu specificatio omissionis: et ita etiam constat quo modo leges humanæ habeant pro materia actus vitiorum secundum species suas.

21. Posset præterea circa hanc materiam tractari an modus virtutis cadat sub præceptum, an actus difficiles et ardui possint præcipi per legem civilem. Sed hæc commodius dicentur infra explicando obligationem hujus legis et modum implendi illam. De modo autem quo lex civilis differat a canonica ex parte materiæ dicemus l. seq., c. 2.

CAPUT XIII.

AN LEX CIVILIS TANTUM POSSIT EXTERNOS ACTUS PRÆCIPERE AUT PROHIBERE.

1. *Actus humanus duplex: interior et exterior, et hinc tanquam a forma morali habet quod sit humanus et moralis.* — Actus huma-

nus (de quo solo lex potest proxime ferri) duplex est, ut ex l. 2, q. 18 et sequentibus constat, interior et exterior, qui inter se ita comparantur, ut exterior non possit esse sine interiori: ab illo enim tanquam a morali forma habet quod humanus et moralis sit. Unde exterior actus humanus est veluti compositum quoddam ex actu exteriori, corporis verbi gratia (ita enim nunc loquimur), et ex interiori actu voluntatis, tanquam ex materia visibili, et forma per se invisibili: sicut homo componitur ex corpore et anima; et de hoc actu nulla est quæstio quin possit esse materia humanæ legis. Tantum ergo superest inquirendum an solus ille sit materia humanæ legis, aut etiam interior esse possit vel per se, vel ut conjunctus exteriori. Unde simul etiam oportebit inquirere utrum actus exterior per legem humanam præcipiatur, ut voluntarius est, vel solum ut actus quidam exterior est. Sub actu autem (ut sæpe monui) comprehendimus omissionem actus humani: constat enim hanc etiam esse præceptam per legem negativam, vel prohibitam per affirmativam: nam qui actum præcipit consequenter prohibet ejus omissionem.

2. *Lex mere humana non potest præcipere actum pure internum directe et secundum se.* — Dico ergo primo: lex mere humana non potest præcipere actum pure internum directe et secundum se. Hæc assertio in sensu statim explicando communiter recepta est, sumiturque ex l. *Cogitationis pœnam nemo meretur*, ff. de Pœnis; *Pœnam* utique civilem, quia, scilicet, jus civile per se non versatur circa internos actus. Nam quia illos naturaliter ac per se punire non potest, ideo nec illos præcipere aut prohibere potest: nam potestas legislativa est etiam coactiva, ut diximus, et ita si coactiva esse non potest respectu interioris actus, neque legem ferre circa illum potest. Dixi autem *actum pure internum*, quia oportet ut in sola mente sistatur. Nam si cupiens, verbi gratia, occidere, aliquo modo intentet exteriorem actum, et in illo prodere incipiat, quamvis effectum non assequatur, sæpe aget contra legem et incurret pœnam ejus. Quomodo aliquando dicitur in jure aliquem puniri, *vel quia cogitavit*, scilicet exterius inchoando, vel per consilium, vel per aliquam actionem quæ casu non habuit effectum. Sicque intelligitur lex *Quisquis*, C. ad leg. Jul. majestatis, et l. *Divus*, ff. ad leg. Cornel. de Sacr. Quibus locis alia jura circa hoc Gloss. et doctores adnotant, et late Felin. tr. 1, Quando conatus puniatur et

Navar. in cap. *Si quis non dicam*, de Pœn., d. 1, n. 5. Ratio autem hujus limitationis est, quia jam tunc est actus exterior, licet non consummatus, et ideo prohiberi potest a lege humana, et puniri vel leviori pœna, vel aliquando etiam ordinaria, juxta materiæ gravitatem.

3. *Potestas humana legislativa solum ordinatur ad exteriorem pacem, et honestatem communitatis humanæ.* — Ratio vero principalis assertionis, est, quia potestas humana legislativa solum ordinatur ad exteriorem pacem et honestatem communitatis humanæ, ad quam nihil referunt actus qui in pura mente consummantur. Item quia hæc potestas immediate nascitur ab ipsa communitate humana media ratione naturali: nulla autem ratio dicitur quod communitas humana possit dare potestatem immediate et per se super actus mere internos, cum illi sint omnino extra cognitionem suam, ac proinde etiam sint extra forum suum. Denique hoc optime declarat D. Thomas 2. 2, q. 104, art. 5, ex Seneca 3 de Benefic., quia unus homo naturaliter non subditur alteri secundum animam et secundum corpus. *Errat enim* (inquit ille) *si quis putat servitutem in totum hominem descendere, pars enim melior excepta est. Corpora obnoxia sunt et adscripta dominis, mens sui juris est.* Solum enim potest inveniri subjectio inter homines quatenus inter se communicationem habere possunt, et actiones unius possunt aliis esse utiles vel nocivæ, et ideo solum de his actibus possunt præcepta humana dari, qui ad exteriorem dispositionem rerum humanarum pertinere possunt.

4. Si quis autem has rationes attente consideret, facile intelliget solum procedere de lege humana, quatenus per potestatem a sola ratione naturali manantem ferri potest, quæ lex cum civili coincidit; non vero procedere in lege ecclesiastica, quæ procedit a superiore potestate, ordinata ad altiorem finem, et habente altiorem originem. Manet ergo de illa lege specialis difficultas quæ ex speciali ratione illius nascitur, et ideo in librum quartum illam tractandam relinquimus: et ob hanc causam locutus sum in assertionem de lege mere humana; nam ecclesiastica quodammodo est divina, et in hoc sensu nulla est difficultas in assertionem.

5. *Objicitur legem civilem non posse esse circa actum externum qui non potest probari cum non possit puniri omnino.* — Sed objici potest; nam sequitur non posse legem civilem

prohibere aut præcipere actum externum omnino occultum, qui in judicio humano probabilis non sit: consequens autem est falsum; ergo. Sequela patet, quia talis actus non potest puniri per legem pure humanam; ergo nec prohiberi, quia potestas legislativa semper habet coactivam adjunctam, ut sæpe cum Arist. diximus. Antecedens patet, quia tale delictum non potest puniri per judicium humanum; ergo nec per legem humanam, quia eadem est potestas ad utrumque actum; et confirmatur, quia tale delictum non est probabile in humano judicio; ergo nec potest in illo judicari, quia judicium humanum non fertur nisi secundum allegata et probata. Primum autem consequens plane falsum est, quia alias non peccaret qui legem humanam occultissime non servaret, quod dici non potest, quia lex non tantum prohibet ne actibus publice fiat, sed simpliciter ne fiat: tum etiam quia non prohibet actum solum ratione scandali aut notorietatis, sed ratione sui, quia vel malus est, vel ex vi prohibitionis legis sit malus; tum denique quia lex præcipiendo constituit actum in tali specie vel mediocritate virtutis, et ideo qui ab illa discrepat quantumvis occulte, contra virtutem agit, ac subinde peccat; ut si lex taxat pretium tritici, si quis carius illud vendat occulte, omnino contra justitiam agit, et sic de aliis.

6. *Actus dupliciter occultus per se et per accidens.* — Pro solutione, supponenda est vulgaris distinctio de actu dupliciter occulto, scilicet, per se et natura sua, vel per accidens, ex defectu probationis, cujus quidem capax erat actus de se spectatus, de facto tamen deficit. Quam distinctionem bene tractat Cajet. 2. 2, q. 11, art. 3; Castro l. 2 de Leg. pœnal., cap. ult.; et Simanc. in Catholic. instit., tit. 42. Actus ergo mentales ac mere interni sunt per se et natura sua occulti aliis hominibus extra operantem, quia homines non cognoscunt naturaliter nisi ministerio sensuum; et ideo quæ per sensibiles effectus vel signa non manifestantur, per se et natura sua sunt extra cognitionem humanam: hujusmodi autem sunt actus mere interni, et ideo dicuntur per se occulti. Actus vero qui exterius prodeunt sensibus percipi possunt, et ideo non sunt per se occulti: contingit autem ignorari propter absentiam testium, et sic non posse probari, et tunc occulti quidem sunt, tamen per accidens, quia illa testium absentia est accidentaria. Assertio ergo posita procedit de actibus internis, ac subinde per se occultis: objectio vero pro-

cedit de actibus externis per accidens occultis, de quibus fatemur esse posse materiam legis humanæ, et per illam prohiberi, ut probant rationes factæ, et recte docent auctores allegati, et Palud. 4, dist. 17, q. 2; Navar. de Pœnit. dist. 5, in princ. n. 27, ubi alios in eandem sententiam refert. Allegat autem D. Thomam quodlib. 4, art. 12, significantem peccatum occultum etiam externum non cadere sub humanam jurisdictionem: sed divus Thomas non negat simpliciter cadere sub jurisdictionem hominis, sed solum quoad actum judicandi de illo inquirendo, vel alio simili modo, quia hic actus supponit notitiam aliquam humanam tanquam fundamentum inquisitionis et iudicii: secus vero est de actibus jurisdictionis, qui per sententiam generalem et per leges exerceri possunt, quia illi optime cadere possunt in actus per se cognoscibiles, etiamsi per accidens occultissimi sint.

7. Ad objectionem ergo negatur consequentia, et ratio differentie inter utrumque actum est, quia multum refert ad morales effectus quod actio sit natura sua insensibilis vel sensibilis, quia jurisdictio hæc datur hominibus modo connaturali, ac subinde proportionato naturæ, et ideo datur super eas actiones quæ per se et natura sua cognoscibiles sunt humano modo, non vero super alias per se occultas, quia ex se sunt extra humanum forum. Nec in prioribus considerari potest accidentaliter ille status occultus in ordine ad universalem potestatem: tum quia lex generaliter datur de actibus secundum conditionem naturalem eorum, et circumstantiæ accidentariæ non mutant, nec impediunt efficaciam legis: tum etiam quia non deest modus humanus quo possint tales actus dirigi et cohiberi per legem abstrahendo ab illa circumstantia.

8. *Lex indefinite lata per se extenditur ad omnia quæ sub ejus verbis comprehenduntur.* — Unde ulterius addimus, quoties lex absolute disponit de hujusmodi actu, illum simpliciter præcipiendo aut vetando, comprehendere actum externum occultum, nisi addantur in lege verba limitantia illam ad actum publicum vel notorium: ratio est, quia lex indefinite lata et nihil distinguens, per se loquendo extenditur ad omnia quæ sub verbis ejus comprehenduntur. Ad difficultatem autem in contrarium cum eadem proportionem et distinctionem respondetur actum talem per se esse punibilem per legem humanam, licet per accidens ex defectu probationis puniri per homines non possit. Cujus signum est, quia quacumque ratione perveniat

delictum ad sufficientem hominum notitiam, puniri poterit, licet in principio fuerit occultissime commissum, quod non ita est de actu mere interno: unde interdum poterit lex humana per seipsam punire delictum sic occultum, imponendo pœnam ipso facto sibi proportionatam, ut latius dicemus tract. de Lege pœnali, ideoque recte potest oriri aliquando obligatio ad restituendum ex vi talis transgressionis humanæ legis, ut recte in argumento dicebatur.

9. *Lex pure humana potest indirecte præcipere actum interiorem.* — Dico secundo: Lex pure humana seu civilis potest indirecte, seu per quamdam consecutionem, præcipere actum interiorem voluntatis et intellectus, quatenus connexi per se esse possunt cum actu exteriori præcepto vel prohibito. Hoc est certum apud omnes et per se satis clarum, quia actus exterior præcipitur per legem ut humanus et liber; sed non potest esse humanus et liber sine interiori; ergo necesse est ut actum interiorem saltem indirecte et consequenter præcipiat. Quomodo enim lex præcipiet homini ut faciat, nisi possit præcipere ut velit facere, cum voluntate facturum sit? Et proportionali ratione, si lex humana prohibeat facere aliquid, prohibet etiam velle efficaciter facere idem. Imo, non solum lex prohibens actum externum consequenter prohibet aliquam voluntatem internam; sed etiam lex præcipiens actum externum pro aliquo tempore consequenter prohibet habere pro illo tempore voluntatem non faciendi, seu nolitionem faciendi, vel etiam voluntatem faciendi alium actum impossibilem, quia necesse est ut prohibeat quicquid impossibile est observationi legis: quilibet autem ex his actibus voluntatis est impossibile observari talis legis, ut constat. Atque hinc etiam fit ut, eo ipso quod lex prohibet aliquid facere, prohibeat etiam habere propositum absolutum faciendi: et e converso, si præcipit aliquid facere, consequenter prohibet propositum non faciendi debito tempore, licet propositum actus interior sit, quia eo ipso quod actus exterior est prohibitus, est malum objectum respectu voluntatis, et ideo consequenter fit ut talis voluntas ejus sit mala, ac subinde prohibita mediante objecto suo.

10. *An desiderium inefficax possit prohiberi a lege humana.* — Dices: ergo eadem ratione erit prohibitum omne desiderium etiam inefficax, omnisque complacentia circa tale objectum, quia etiam hi actus circa objectum ma-

lum mali sunt; consequens autem est falsum: quia illi actus non sunt per se connexi cum actu exteriori, nec impediunt per se executionem præcepti. Respondeo: quod attinet ad desiderium inefficax, illud ex parte objectisemper includit conditionem aliquam, quæ attendenda est ad judicandum de honestate vel turpitudine talis desiderii. Si ergo desiderium cadat in tale objectum non obstante prohibitionem, et conditio solum sit, si possem occulte facere vel sine discrimine pœnæ, aut alia similis, talis actus prohibitus est ex vi legis, propter rationem factam, quia versatur circa objectum prohibitum retenta prohibitionem, et formaliter est desiderium quoddam transgrediendi legem, quod malum est et prohibitum. At vero, si conditio sit talis ut removeat prohibitionem, non erit prohibitum nec malum, quia jam non versatur circa objectum malum, ut, verbi gratia, si quis habeat simplicem affectum faciendi hoc si non esset prohibitum, per hanc conditionem removet malitiam et prohibitionem, et appetit actum illum secundum se spectatum, qui ut sic malus non est; et idem dicendum cum proportionem est de simplici complacentia, seu delectatione in actu illo cogitato: nam si talis delectatio præscindat a prohibitionem, ut ordinarie fieri solet in actibus qui solum sunt mali quia prohibiti, eo ipso non est de objecto malo, et consequenter non prohibetur ex vi talis legis, nec directe nec indirecte, ut ex dictis constat. Si autem quis delectaretur de illo actu involvendo transgressionem præcepti, ut puta, quia delectatur cogitans se id facere non obstante prohibitionem legis, sic complacentia esset mala; imo esset quidam contemptus legis, vel formalis, vel saltem virtualis, et ideo indirecte prohibetur per legem.

11. Ex quibus intelligi potest duobus modis posse legem humanam prohibere vel præcipere indirecte internum actum, scilicet, vel ex parte actus, comprehendendo illum tanquam causam formalem, seu partem actus humani completi, qui est compositus ex interiori et exteriori actu: vel ex parte objecti actus interioris, reddendo illud pravum et contrarium rectæ rationi. Priorque modus præcipue cernitur in actibus efficacibus et absolutis qui ordinantur ad executionem operis præcepti aut prohibiti, suntque causa ejus: posterior vero modus invenitur in actibus inefficacibus et simplicibus, qui, licet non sint causæ, suam tamen rationem sumunt ab objectis, et ratione illorum boni vel mali fiunt. Denique in priori

v.

modo actus interior aliquo modo est materia legis, estque (ut sic dicam) compræceptus per legem, quia per se præcipitur actus humanus sensibilis; compræcipitur autem pars et quasi forma ejus, etiamsi insensibilis et spiritualis sit, sicut per se generatur homo, et anima congeneratur suo modo quatenus forma hominis est, saltem quoad unionem cum materia; et ideo secundum hunc modum non solum potest præcipi actus interior, qui est voluntas operandi, sed etiam omnis ille actus mentis sine quo actus exterior præceptus esse non potest, ut, si miles præcipitur custodire arcem, consequenter præcipitur vigilare et attendere, et si superior præcipit studere, attentionem et applicationem animi compræcipit, et sic de aliis, ut novat Sylvest. verb. *Hora*, q. 11, et dicemus infra latius tractando de lege canonica. At vero in posteriori modo actus interior non est materia legis humanæ, sed versatur circa materiam legis humanæ; et ex mutatione morali, quæ per legem fit circa illam materiam resultat malitia in interiori actu propositi, aut desiderii de tali materia prohibita, ad eum modum quo unum relativum resultat ex mutatione alterius extremi, et ideo talis mutatio non excedit potestatem humanam. Solum poterat hic superesse difficultas, an possit alio modo prohiberi per legem humanam, vel præcipi actus interior cum exteriori, cum quo neutro ex dictis modis connexus sit. Sed hæc difficultas specialis esse videtur in legibus canonicis, et ideo in libro quarto commodius tractabitur.

CAPUT XIV.

UTRUM ACTUS PRÆTERITUS POSSIT ESSE EX MATERIA LEGIS HUMANÆ.

1. *Ratio dubitandi.* — *Lex alia declarativa, alia constitutiva.* — In triplici statu possunt considerari actus humani, futuri, præsentis et jam facti. De futuris nulla est quæstio, quia certum est et pro illis maxime ponuntur leges humanas, cap. 2 et cap. ult. de Constit., et in l. *Leges et constitutiones*, C. de Legib. Ratio est, quia lex ponitur ut regula operationis; regula autem supponi debet ad opus: est enim suo modo principium actionis, et ideo maxime datur propter futuram actionem. De presentibus actionibus nihil distinguimus, sed cum præteritis eas numeramus, quia jam supponuntur factæ absque lege, etiamsi contingat simul tempore existere; vel certe si ponamus